

Gábor Miklós

AZ 1990-ES NAPLÓBÓL (III)

Augusztus 7. Kedd. Szabadi

Tegnap este 6 óraker megyek a sima, kánikulai vízbe. Előttöm egyszerre megjelenik a borzongás, a szél! Még sose láttam így megjelenni a szelet, a határát, csodás volt és vidámitó. Néhány pillanat múlva már körülöttem is mozdult, mozgatott, csapott a szél, a hullám, még tarajok is megjelentek egyszerre mindenfelé.

Mára aztán vége is a kánikulának, szél van, sok felhő, elég hűvös, de ez még mindig a nyár.

Ádám Ottó vagy Major Tamás: témák ezek nekem? Azt hiszem, igen. Nekem igen. Tágítani őket, megfejteni abban, amiben ők maguk se tudták megfejteni magukat. De ki tudhatja, merre jár és járt Ádám Ottó? Fura elgondolni, hogy ez az ember egyszerre csak *abbahagyta* (milyen bölcsen! de lehet-e, szabad-e „bölcsen abbahagyni”? ez az elhallgatás shakespeare-i? hogy értelmezzem?). Úgy érzem, hogy nem békébe ment ő, hogy marja valami még ma is... de ezt talán csak én gondolom így, mert engem bizony marna? vagy mar is? kétségtelen: „Valamit tenni kellene!” – vagy: „meg kéne magyarázni”, vagy: „beolvasni kéne!” Hogy értelmezzem hát Ádám Ottót?

Akár Major, akár Ádám: természetesen *kettőnk* kapcsolatáról kéne beszélni. Hisz mindketten koruk *egyéniségei* voltak, én meg mindkettő mellett a *lázadó* hülye szerepébe szorultam, amihez semmi kedvem nem volt pedig, ízlésem ellen volt. És például Nádasdy Kálmán, aki több nemzedék igényét elégitette ki mint központi jelenlét a világban, mintegy helyettesítette Ádám Ottót is, és – ez elég furcsa, elgondolkoztató – rám semmi hatással nem volt, észre se vettem.

Augusztus 8. Szerda

A hosszú szárazság és kánikula után most itt az őszi augusztus. Olyan hihetetlen, hogy a nyár így végét járja, s hogy a nyárral nem lehet békésen, hosszan, állandóan *együtt élni*, a diákkori nyarak mintha sokkal hosszabbak lettek volna, jobban elnyúltak, esők, rossz idők után visszatértek, lakott bennük az emberfia, létezett, nem csak úgy kirándultunk a nyárba, hanem beleköltöztünk. Szoritanám magamhoz Évát: örülünk még a nyárnak! Hisz a nyár el is mehet akár, csak mi tartsuk egymást még, és akkor mintha a nyár is maradna, nem kérek még az elmúlásból, a szenvedésből és a kórházakból, ebből a testből, amely egyszerre csak itt marad, hogy el kelljen takarítani, teherként, bajként, formátlanságként, hogy éppen, akik szeretnek, ők érezzék minden súlyomat és összes kilomát... egyszerűen múlik a nyár?

Felvidéki Jutka és a kislánya érkeztek néhány napra. A hűvös parton videofelvételeket készített (itt van, körülöttünk ugrál Artúr, a szomszédék vizslaszukája, aki mégis Artúr). Nagyon vén ember vagyok a felvételeken, de aztán eljátszom egy kabaréjelenetet, ezen röhögünk, Éva pedig befont farkocsával olyan, mint egy szép indián nő, Felvidéki Jutka mondja is.

Aztán persze Irak. Egy újabb Hitler. A világ azért nem tud igazán örülni, hogy a

SZU legyőzött (egyszer), mert érzik, hogy a világ nem Amerika meg a SZU, ez tévedés volt, ezek ugyanannak a világnak a maradékai csupán, Európa maradékai (Róma és Bizánc?), ezek a gyűlöletes barbárok, arabok meg a többiek, ezek és mi: erről szól a világtörténet, Marx vagy a kapitalizmus, ez nem is olyan nagy különbség, csak nekünk fontos, akik éppen benne vagyunk, de a világtörténelem már másról szól, valami ennél tágabb horizontú rothadásról. Az embernek kijön a gálája. És miért, mi lenne más? Ez a történelem. Ez az undok ostobaság. Ez a csürhe. *A gazda bekeríti...?* Nos hát, talán.

Augusztus 9. Csütörtök

Gyönyörű balatoni nap, amikor gyorsan futnak a felhők meg a habok, meg zúgnak a fák, ragyog a víz, inkább a szörfözők napja, nem a fürdőzőké.

A Babits-lemezt dolgozom fel újra. (Hogyan csinálhattam ilyen hazugul? No nem mindegyik verset, de a legtöbbet? Egy világ változott azóta.)

Augusztus 12. Vasárnap

Már őszi az idő, bár a nyár rövid napok után visszajött. A Babits-lemez verseit mondom újra, és közben elfelejték lemenni a partra. Aztán be a vízbe, a lemenő nap felé, a víz tükre szeles – leírtam ide, amikor a szél megérkezett, és én a vízben találkoztam vele? benn a vízben? amikor húsz méterre tőlem elkezdett dideregni a víztükör, aztán egyszerre ott találtam magam a nagy mozgalmasság közepén, mert már *itt volt?* egyik világból a másikba, ahogy még sose értem meg? egyik kezem a szélben, másik a szélcsendben?

Jutka divatosan égnekállóra nyírta-cibálta Éva haját, ezzel a hiúság búvalbaszott napjai után a mosolyt (ferde szemecskéje amúgy is ravaszdi mindig) adta Évának, indulásuk előtt egy félórával még ezt, gyorsan, a parton. Fénykép készült erről.

De hogy figyeljük itt az időt, amely Pesten oly észrevétlen fut! Ott ijesztget: *jé, már elmúlt!*, itt meg, ahol a Nap útját követjük fény és árnyék között, arccal a múltó Idő felé: *jé, hogy múltik!* meztelenebb itt az Idő, közvetlen társunk, szelidebb, de könyörtelenebb. Az Időjárás, az Év, a Hónap, a Nap, az Óra – és amikor lefelé megy vörösen a Nap, a hegyek és a felhők mögé (Éva ilyenkor öntözi a füvet) – ilyenkor még a Perc, Másodperc is számlálható, mint randevú előtt, csak mi bizony nem sürgetnénk, viszatartanánk.

Éva, a hiúság miatt nem érzed tán, hogy itt a szerelem körülöttünk, itt bennünk, közöttünk, a szerelem *épp ilyenkor a miénk, amikor ilyen gyermekien nyári, élj soká, vigyázz magadra, kedves, nem tudok már élni nélküled, veled élni jó, ha te vagy, örökké élnék, szép az élet – ez a szerelem!* A te szépséged nem a frizuráké (bár az is szép, az is jó, az is kell, no persze! hisz oly jó vicc, hogy szépek vagyunk, meg jóképűek, meg tetszünk, tetszetősek!), hanem a félénk és ijedt öröm ez, a meglepetés, hogy tudunk szeretni! És hogy életünkben milyen sok volt mindig a szerelem, hogy nem apadtunk el most sem, bármennyit ijesztgettük magunkat, hogy milyen gonoszak is vagyunk, mint gyerekkorunkban a tükrök előtt, míg bógve menekültünk saját grimaszaink elöl – és kihez? Hát persze: Mamihoz! És utána a tó meg a pajtások, a játékok szervezésének felelősségteljes gondjai, míg kialakultak a szabályok, és kezdődhetett az önfeledtség! (Most reggel fél tíz, Éva még alszik, mert soká néztük a tévét az este, no meg, gondolom, söröcske is volt, a strandon hangos a megafon, a szomszédból Anita két gyerekének hangjai – és süt a nap a roletta lécei mögött – ráériünk!) –

Augusztus 13. Hétfő

Reggel 8 óra, ébredek. Éva már kinn van, öntözi a kertet – a félig-meddig kiszáradt gyepet, az egy szál fánkat (a szomorúfűz tavaly meghalt, Karcsi valamilyen föld alatti kis rágcslót üldözve olajat öntött a talajba), de mégis kert ez, a végében ott a Balaton: a kert még hús árnyékban, a tó hús napsütésben (hisz már augusztus van, ne feledjük, már huszadika felé sietnek, már nem cammognak a napok, ilyenkor már mintha minden csendesebb lenne, még a kánikulában telt strand is. De ilyen korán egyelőre csak egy kislányt látni a szomszéd stégen, négy-öt éveset, mélézva, meg se mozdulva nézi a párában mozdulatlan, most még fenékgig átlátható vizet, ahogy a kislányok bámészkodtak, álldogáltak errefelé már akkor is, amikor még tehének méléztak itt a sekély parti vízben, és legfeljebb egy-egy stég, egy-egy deszkabódé a pallók végén). Szóval Éva locsol, kék melegítőben, jó a nyitott ajtó keretében nézni őt, hogyan irányítja a víz sugarát, amely egy ponton minduntalan előcsillan az árnyék mélyéből. Fél hat óta fenn van, itt ért a vizen, a lebegő sirályok közt egy magányos hattyút is, meséli. Még egy kis idő (a rádióban meghallgatjuk a gonosz iraki híreket és az időjárás-jelentést: marad a szárazság). Lassan-lassan, majd egyszerre sokan: a strand tele! Egy gyerek eltévedt, a mi lépcsőnkön lépdel fel, hirtelen észreveszi magát, hogy eltévedt, ijedten visszabotladozik a kövek közé, be a vízbe, hogy tovább gázoljon valamerre. A strand megafonja is megszólal; Éva megkönnyebbülten fecseg Anitával és Zsuzsával a szomszéd kertben; Anita két kedves fialánya már a gumiágyon a vízbe gázol: Rákóczi úr, a téészes, a szomszéd gazdag villa gazdája is ott a kis vízben előrehajolva a fenéken vizsgál valamit. Minden színesedik, hangosodik, német beszéd, gyerekkiáltások, Éva hangjának is egy gyerekhang válaszol a kerítésen túlról, aztán ott vannak a pocakosok, jó árnyékos asztalnál ülök, írok a zöld ernyő alatt, Éva rendezte el ezt ilyen finomra nekem – van ennél jobb? Az alacsony vízben az a fura rendetlenség, amit a kiemelkedő és idegen emberek okoznak a tájban, az élvezet és szórakozás szabados rendetlenségét az imént még elmélkedő, mozdulatlan és emlékező tavi semmiben – és az evezők, és a strandi mentősök szép formájú ladikja (nekem ez volt mindig a „csónak”, ez a balatoni fajta, csak azóta hívom „ladik”-nak, amióta tudom, hogy máshol is vannak hasonlók, tengeren, tavon – mint ahogy ma se szoktam meg, hogy a fenyő inkább illik a hideg osztrák tavakhoz meg a Balaton északi, hegyes partjához, éppúgy, mint a faragott verandák, amelyeket mindenki más „alpesieknek” mondana, hisz a Kárpátokban láttam hasonlókat katonakoromban, nekem mégis, változatlanul a sekély vízű, mediterrán balatoni déli parthoz illenek...).

Itt a nagy, szép kánikula, nyaralók öröme! Sokat vagyunk vízben, szép barnára sülünk, Éva is, én is naponta markolásszuk derekunk körül a hurkákat: jó lenne fogyni, de csak annyira, hogy ne kelljen aggódni miatta. A tó szép, a fürdőzők elevenek itt körben, mindenfelé körülöttünk a világban (kár, hogy oly sok nő nem hord felsőrészt, ettől olyanok, mint a férfiak, hisz lesült keblük beleolvad a testükbe, minél többet mutogatnak magukból, annál kevesebb lesz a kívánnivaló rajtuk, a testrészek elvesztik önálló jelentőségüket, a láb, a derék, a kebel, a többi: már nem külön fétis, már nem minden mell más, már nem a női *egyéniségek* mindenkitől különböző és oly nehezen meghatározható jellemzői – ámbár a fiatal nők szép sudáruk lesznek, valóban szépek, de nem erotikus, hanem *szobrászi* értelemben – az erotikus egyéniből, mint a szép? Hát persze. Bizonyos fokig még *szellemibb* is, nüanszizozottabb, törvénytelenebb, titkosabb. De ezek csak szavak – és szavak okozta „problémák” –, úgy látszik, hogy a női

testek kívánatossága nyaranta más, a fürdőruhától függ, melyik szezonban mi az erotikus, a karakterek és szerepek is változnak – ez is mind csak fogalmazási, kifejezési probléma? a meztelen szépség oly egyszerű, nem Venus, hanem a bennszülöttek nap színezte, homogén, gyermekes és anyai egészsége?

Szóval itt a kánikula. De nem örülünk zavartalanul. Életünk, pályánk valahogy nem központja még saját figyelmünknek sem, a világ számára pedig mintha semmit sem jelentene. (No persze, ezt is rég tudjuk, ugyebár, csak azt nem tudtuk, hogy *ennyire*...?!) Aztán meg ez a meleg, ez az esőtlenység. (Éva kora reggel és napnyugtakor öntözi az egykettőre ismét poros füveket.) Igen, az ország kenyerere, a szárazság... de hisz nem csak erre gondolunk. Hanem még a világvégére is: az ózonlukra, a pusztuló erdőkre, őserdőkre, a pályájáról letért Földgolyóra is, hisz babonákban élünk, és legfőbb babonánk a tudományunk, amely maga is elkezdte babonának vallani magát, hogy hinni tudjunk benne... És az én Balatonom nagyon sekély mostanság.

Augusztus 15. Szerda

Még mindig kánikula. Ha nem alszom és nem mondom a Babits-verseket (rendszerint a reggeli ébredés órája után, amikor Éva már lemegy a partra), akkor benn vagyok a vízben, ráülök vagy rákapaszkodom a gumiágyra, elfekszem a vízben, úgy lököm magam előre a lábammal, be vagy kifelé, fejemmel lenn, alig a víz színe fölött, körülöttem a strand erre elköszáló vendégei, két-három ügyetlen szörföző, ha mégiscsak mozdul valami szélféle, a víz most már 24–25 fok, órákig ellehet benne az ember.

Évát gazdául fogadta a szomszédék kutyája, Artúr (aki egyébként szuka), követi a vízbe is, megrohanja, ölébe pattan, ha a zöld ernyő alatt üldögél, és nyalja-falja. (Sose jut eszembe az *Artúr* név, Albertnek, Arnoldnak, Adalbertnek, Alfrédnek hívom, amíg végül mégiscsak beugrik a kerekasztal.)

Estefelé jönnek a fura, ijesztő fények, sötétségek és felhők, meg velük a borzongások, mintha lázunk lenne, nem tudjuk, fázunk-e, vagy ellenkezőleg, mintha lámpák világítanak meg egy-egy fénylő felületet (házfalat vagy újságlapot), aztán villámlik, meg dörög a menny, eső is jön, de kevés, az idő nem romlik el, az idő, holnapra visszajön a hőség, ez még nem az augusztusi váltás.

Éva lefogyott valamicskét, megszabadult néhány kilótól fontos helyeken, ezért aztán mostanában kiegyensúlyozottabb, vidámabb, *jópofább*, szeretjük egymást, most jó, mindig heteket vesztegetünk el, amíg végre megtaláljuk nyaralni képes önmagunkat.

Hírek arról, hogy a magyar színészet 200 éves, Pesten színészbált tartanak, sztárfelvonulást, ilyesmiket, mi is kaptunk leveleket, hogy vegyünk részt – de ez egyszerűen elképzelhetetlen! Mit csinálhatnánk mi ott? Hogyan kell az ilyesmit? Elképesztő messze kerültünk mindentől, ami színészet (kivéve magát a színpadi játékot, de az is csak... szóval az se az, ami). Nehéz elképzelni, hogy ezt másképp éreztem valaha.

Viszont egy-két év, és nem lesz miből megélnünk, házbért fizetni.

György Péter esztéta, Fidesz.

Augusztus 17. Péntek

Ma délután megérkezett az eddigi kánikulához méltó hatalmas és gyönyörű szélvihar. És hát persze, ahogy szokott, már fájt is a szívünk az elmúlt kánikula után. De milyen gyönyörűek ilyenkor a tajtékok meg a színek meg a fények!

A szomszédból elmentek már a fiúk, elvitték Artúr kutyát is.

A tévéhíradóban a világ megszokhatatlan örültsége, Irak meg a Szomszédok – hazánk. Aztán egy szép és jó angol film a világ Hamletjeiről (Olivier, Burton, Gielgud stb.). Milyen okosak, és milyen remek színészek! És a szívfájdalom, hogy a *Hamlet* már a múlt, no meg, hogy nem vagyok sehol. De hogy *valahol* legyek, ahhoz színésznek kellene lennem – és mit tegyek, abban, ami most itt a színészet, nem találom, de nem is keresem a helyem. Nem, nem érdekel igazán, ez csak pici sértettség meg nosztalgia, de nem igazi valami. Hát bizony minden Hamletet elfelejtenek egyszer, ezen nem lehet változtatni. Félremagyaráznak, aztán elfelejtenek. De hát *ki* legyen az, mit kívánál, aki emlékezzen?!

A világ: ezek a színes bőrű katonák romok és sivatagok közt, meg orvlövészek, mindenféle egymásra lövöldöző gyülekező csoportok meg éhezők, elmebajos diktátorok, közben *Európa* – no hiszen! – meg Erdély, meg Erdély Miklós „barátom” utódai, az apránként, de mind gyorsabb tempóban széthulló világ, mindenféle sivatagokban mindenféle fegyveres csúrhék, aztán a menekülők, a rémültek – ez az *életmódjuk*, „Európa” meg eközben? Itt a „béke” – hurrá! Amerika holnap már lőni fog? A SZU mit tegyen? Már ezen is túl vagyunk. Csak ezek a kódorgó hordák, az újmódi fegyverekkel, nofene!

Augusztus 18. Szombat

„Ó, én korom boldogságos, lagymatag demokráciái! jujj, miféle szörnyűséges népirítások várnak rátok a következő századokban. Jó, hogy azt már nem fogom megérni.” (Spiró: *A Jövevény*, 527.) [...]

Igen, azt jó lenne végignézni, hogy is voltam én mindig a *fensőbbiségekkel*, az *igazgatókkal* és *főrendezőkkel*, milyen szívesen rajongtam volna értük, de hogy tehettem volna, amikor olyan *áruló* módon nem teljesítettek semmit abból, amit követeltem tőlük?

És milyen jó lenne, ha tanítványaim lennének, akik szeretnek!

Augusztus 19. Vasárnap

Hűvös, északias, szép nap, órákig tartó, fantasztikus napnyugtával. Ősz ez már. Éva szülei vannak itt. Majd szomszédaink társaságában üldögélve nézzük a napnyugtát. (Ilyenkor mintha fémből lenne a víz, a túlsó part, a felhők, még a piros szín is *hideg*.)

Este a *Hamlet*-film második része. Milyen kedves, okos, lelkes színészek, milyen szépen csinálják, amit csinálnak! És a nosztalgia, szívfájdalom: Hamlet fiatalsága és szépsége után – milyen szép volt, csoda volt, milyen szép, hogy volt, milyen áldás (itt ül Ophelia és Hamlet megatva) – és milyen hihetetlenül semmit se jelent, hogy volt, milyen nagyon *nincs* most – de hogy ez így van-e, csak akkor tudhatnám, ha egyszerre lenne nem volt és volt, hisz milyen lenne az életünk Hamlet nélkül?

Igen, az árnyékok máskor és másutt jelennek meg, mint eddig, a nagy zöld ernyő helyét másutt kell keresni ma, mint tegnap, máshova helyezni az asztalt – ez már egy másik évszak, és nem tudom, felhúdom-e még egyszer a fehér gumitalpú vászoncipőt, amellyel a vízbe szoktam gázolni. Ma egészen közel volt a túlsó part, ez vihart jelent nyáron, de ma nem azt jelentette, és *egész* közel látszott – ha abba az irányba néztünk, Tihany mögött a badacsonyi koporsóhegy is. Hova lett hát a nyár? A nyári szomszédok hol vannak? Évát meg úgy szeretem! Ez a rövid haja olyan jól áll neki, hogy ilyen *szomorúság nélküli* az arca, olyan jópofa és bátor! Hisz úgy szeretem őt! Hamarabb el-

nézem a gyávaságot férfinak, mint nőnek! (Így leírva ez nem igaz, de mégis így igaz: életemben több bajt, csalódást okoztak nekem a gyáva nők, mint a gyáva férfiak.)

Igen (Éva mondta), ma olyan volt a Balaton, hogy az ember azt hihette, behavazott csúcsú hegyek veszik körül!

Lám, apám „kapitalizmusa” és igaza győzelmesen visszatér! Ezt sose tudtam elképzelni. Pl. Éppen szégyellhetném is magam. Ehelyett: lám, életem vonala, igazam vonala mégse olyan töredezett, olyan követhetetlen, mint gondoltam. Hisz elmondhatnám úgy is történetemet (az emberek többsége az én helyemben így mondaná), mint egy tisztességes és tiszta ember történetét. De ez a történet engem sose érdekelt *annyira*. (Igaz, hogy ahogy én mesélem, az csak akkor igazán érdekes, ha egy tiszta ember életének a *másik oldalaként* tekintem. Egyik a másiknak az árnyéka – csak együtt érvényes a kettő (bár „két árnyékból” hogyan lehetne valami „érvényes”?).

Augusztus 20. Hétfő

Az *Én*, Hamlet-film második része. (Ezt az első személyt, a film magyar címét „én találtam ki”, bár a darabból idézve: *Én vagyok Hamlet, a dán*, a *Tollalban* idéztem a naplóból: hogy ez a legfontosabb, *én vagyok Hamlet*, hogy ezt érezzem.)

Miben is különbözött az én Hamletem ezekétől a drága és nagyszerű, annyira okos és annyira intelligens kollégáktól? Talán nálam a legfontosabb az *alapállás* volt, amelybe Hamlet ismét és ismét visszahúzódott, az, amiről ők nem beszéltek, nálam meg amúgy is minden erről szólt. Ez az *önarckép*, amennyiben minden színész, de minden művész alapállása ez: mi más a művész, mint az adott pillanatban visszahúzódó? (Színpadra, íróasztalhoz stb.) Irónia? Elidegenítés? Ez utóbbi nem (és remélem, nem csak hiúságból tiltakozom a szakkifejezés ellen). Hisz épp e visszavonás az a pont, ahol leginkább azonosulunk Hamlettel, mivelhogy épp ő az, aki elidegenedik magától is, a világtól is, a semmibe tudniillik. Hisz mi marad belőlünk a világ nélkül? Ez a gyerekek mindent tudó üressége is, a majomszemek bölcsessége, a tekintetek, amelyek mögött semmi sincs (a mély női tekinteteké?), ahol már nincs semmiféle jellem, egyéniség, megnevezhető *én*?! Ez a maszk, az álarc, a feladat *megtagadása*. (Ez volt *Ferkó*, a „láthatatlan ember”, aki nem titok, hanem a *semmi*. A színjátszás maga filozófia, ha az, az emberi jelenség egészében filozófiai kérdéssé válik. Hamlet = én = semmi. Csiribicsiribá, egyszerre eltűnt Hamlet egyénisége, jelleme, vele a színésze is.)

Hamlet azért olyan csodálatos szerep, mert erre a bűvészmutatványra lehetőséget ad, ezt kívánja. Miközben ez a *semmi* maga a fiatalság, az imádni való, a már elszállt ifjúság, mindaz, amiről ezek a drága kollégák is beszéltek. És hát hisz lehet, hogy azért voltam mégiscsak jó Hamlet, mert „felfogásom” semmiféle akadályt nem jelentett: elbűvölő és imádni való voltam, *királyfi*, és ezen a figurán keresztül sugárzott valahogy a *semmi*, valami ijesztő? Ilyennek képzeltem magam – hogy milyen voltam „lentről”? Erről semmit sem tudhatok.

A mai nap is csillogó volt, és kicsit hűs is már, a szinte zavartalan napsütés volt a hűvös. *Bemenni a vízbe*, ez a nagy program, a nagy tennivaló, legalább félóra be meg ki, a gumiágyon lóbálózva, beteg lábamat mégis megmozgatva, ahogy előre-előrelököm magam a túl alacsony vízben hasalva, orrommal, tekintetemmel egészen lenn, a ringó, ringató, alig hullámos víz színénél, szemben a nap tükröződésével, vagy éppen, amikor kifelé tartok, a parti lombok kulisszájával, ez a remek program, amelytől megvál-

tozik az egész nap, ez a könnyű, erő kifejtést nem igénylő testmozgás a változatos élményeket nyújtó vízben, amely mégiscsak *nagy*... ma még kijutott ebből is, de holnapra hidegfrontot ígérnek.

Évával olyan *otthonos* itt. Szeretik őt a gyerekek, a kutyák. És én is szeretem.

*Száradt teveszart sodor a szél
Két arab így beszél:
Bagdadba, Bagdadba,
basznak az arabok az ablakba,
egyik arab azt mondja a másiknak:
hagyd abba, hagyd abba,
szálka ment a farkamba, farkamba!*

(Szomszédasszonyunk, Timár Éva, diáklány korában tanulta e költeményt, amelyet most aktuálissá tesz Szaddám Huszein. Básti Lajos stílusában sikerrel előadható.)

Augusztus 21. Kedd

Vége a nyárnak. Fénytelen, szürke, esős és néma világra ébredtünk. Elmúlt aug. 20. Anita a Volvóján elvitt az ABC-be telefonálni. Éva mamájának viharkabátját vettem fel. (Juli táviratozott, hogy holnap érkezik Gáborral, szeretttük volna lebeszélni őket, de nem találtuk a munkahelyén, a Harcsa utca nem felelt.) Hazamenjünk-e holnap? De itt lenn is kellemes. (Viszont Pesten bármikor kirabolhatják a lakást.) Alkonyfelé kisüt a lemenő nap, a leveleken csodálatos csillogások, a távoli stégen gyerekek csoportja, a strandon egy lélek se, a meteorológia hideget, szelet és esőt ígér – menjünk? maradjunk? A szívfájdító búcsú a nyártól, *emberi* érzés szorongatja boldogítón a torokom. Babits-versek; Éva Anitáéknál sűrözget, a szomszédban.

A tévében Hofi Géza. Most esett át egy infarktuson. Sokan bántják. (Ma tudom meg Évától, hogy egy pletykalap engem is megint piszkál a Sztálinnal, ez rosszkedvűvé tesz. 1941-ben a *Nemzetőr* lezsídózott, akkoriban éreztem ilyesmit.) Hofi sírva fakad. Érzem benne az infarktus utáni ijedséget és elgyengülést.

Apám egy derék és intelligens vidéki mozis volt. Jómódú, de nem gazdag. Én, aki moziban ismertem meg a nagyvilágot, aki úgy lettem színész, hogy a hősokeket irigyeltem és nem a sztárokat (kovboj akartam lenni, nem Reagan, nem kovbojszínész), sose vágytam többre, mint apám életformájára, ennyit el is értem. Nekem nagyon megfelelt a kádári szocializmus, a tenger helyett a Balaton, Cannes helyett Siófok. Nem, nem utaztam apámmal Amerikába, hogy világsztár legyek, és kedélyesen beértem a Trabanttal is. A *legnagyvilágibb* dolog, ami velem történt, a *Hamlet* volt, az megmutatta méreteimet, és erre szükségem is volt, de arra már nem volt hajlandóságom, hogy tovább terjeszkedjek. Inkább „bensőséges” helyekre vágytam, nem kalandokra és hódításokra. Ezért is ragadt rám ez a „komoly”, szinte professzoros hírnév, mert van bennem valami kicsinyes, „bűneimben” is, izlésemben és izléstelenségemben is. Ha a színészekről megszokott elképzelésekkel mértek, hihették, hogy morálból maradok szűk köreimben (legyünk őszinték, néha magam is csaknem elhittem) – az igazság azonban az, hogy kicsinyes természet vagyok és békeszerető.

Hogy mik derülnek ki!

Augusztus 22. Szerda

Eső. Ború. Szél. Hazainduljunk? Éva leengedi a gumiágyakat, a gumicsónakot; megmossa a kocsit; leengedi a frizsidert; aztán mégis maradunk, délután kisüt a nap, száguldanak a felhők, még napozni is kifekszünk kis időre, de azután újra beborul, esni kezd, a szél elvadul... Napozás közben is szél volt, ettől a tó és az ég a vágatózó felhőkkel és száguldó árnyékaikkal oly szép! A szörfözők is repülnek a víz háborgó felületén, a strandról felöltözött emberek nézik őket... Ez szép nyár volt, nagyon szép, és nagyon közel kerültünk egymáshoz.

Nem lehet semmiféle eredményt előidézni, megcélozni, leszögezni, erre a színészet megtanított. Csak a *megelőző* pillanatig lehet eljutni, csak addig lehet *tudni*. Ami azután jön, az a *rögtönzés*, a halálugrás, a váratlan! Ebbe bele kell törődnöd!

Vagyis hát: mindig bízni kell! Aki jó színészeket rendezett már, és kicsit is szerette őket, vagy akár ne is szeressük őket, csak viseljük el jelenlétüket! hisz ez se könnyű! azt meg kellett hogy szégyenítse, amit ők váratlanul adtak néha! Az a hihetetlen teljesítmény, hogy elejétől végig el tudnak játszani egy darabot! Hogy tudják, miről van szó! Igazán tudják! Hogy mi minden jut eszükbe! Hogy milyen felnőttek és önállóak tudnak lenni! Ez valóban az élet csodája, *isteni* csoda, mint a születés maga, mint egy növény, bármi – hogy a színész *él!*, hogy valami működik, érdekes, titokzatos, olyan, amelyet még sose láttál – idegen, felszabadult, felnőtt, elszállt, ahogy a legszeretettebb élők is elszállnak, valami felfoghatatlan, elviselhetetlen hidegséggel – már nem szeretnek! (Pedig mostig azt hitted, hogy te nem szereted őket.)

Augusztus 23. Csütörtök

Haza akartunk menni, Éva már mindent elpakolt. De olyan szépen sütött a nap – bár ősziiesen, hűvösen –, végül is úgy döntöttünk: szombatig maradunk. Békességes, őszi-es, szép nap ez. A strand is csaknem tele, Anitáék is csak holnap utaznak, Éva a gyerekekkel játszik, keresztretjvényt fejtenek együtt Anitával, én Babitscsal is foglalkozom kicsinyég (sajnos ma nem tetszenek a felvételeim, amelyek tegnap még tetszettek!), aztán Jókait (!) olvasok (*A janicsárok végnapjai...*) – életemben először tetszik, elbűvöl: így is lehet! milyen élvezetes! milyen jó lehetett így írni, és milyen jó lehetett akkoriban olvasónak lenni!

De szép nap ez megint! Ez a csaknem kihalt tópart...

(Délelőtt Anita bevitt a siófoki postára, mert távirati értesítőt kaptam. Siófok rémületes!)

(Nem tudok már *leírni* semmit, még írni is alig tudok, valahogy mintha görcsösebben mozogná a kezem. Szeretnék Spiró Györggyel meg Esterházy Péterrel meg Nadas Péterrel üldögdélni, beszélgetni... Ivánnal? És miért nem? valahogy kiszorultam? felesleges az érintkezés?)

Babits ma megint más, titokzatosabb, bejárhatatlanul nagy és sokértelmű; hisz itt mindig Istenről van szó meg a nagy félelmekről! Mint Vörösmarty! És csupa titok! Ezeknek a titkoknak is neki kéne most vágni ezekkel a versekkel, ezeknek a távoloknak!

(Most, hogy '68-ra emlékezik a tévé, mit kellene tennem? '68-ban én már aggodalommal néztem a fiatalokra. A forradalmakat már kipróbáltam. Ha egyszer nem bírtam elhinni, hogy erről meg erről van szó! Esztétikai izgalmakból nem lehet forradalmat csinálni!

Augusztus 25. Szombat

[...] Pesten – így mondja a rádió – karneválozik a 200 éves magyar színészet. Én meg... de istenemre, ez nem coriolanusi póz!

El kéne mondanom Évának, ha tudnám... Mert mégiscsak bennem, egy fedél alatt a békével és boldogsággal, a sértettség és bosszúvágy is. Nem vagyok keresztény, hiába.

Gyerekkorom óta hiú majomnak tartott mindenki. Nyilván igazuk volt.

Király voltam? Annak hittem magam?

Ezzé lett ez a napló itt a kezemben? Végő tromf?

Ezeknek?

Ha el tudnék szakadni! De nem tudok! Vissza kell mennem közbük.

MGP milyen fölényesen beszélt a *hősökről*. Igaz, én is bátornak hittem magam. Hol az a felsőbb hatalom, akivel egy *Szigetről* is kapcsolatot lehet tartani?

Nem tudom megalázni magam. Pedig lehet az igazság más, mint megalázás?

Talán valóban bele kellett volna avatkoznom, talán valóban elmulasztottam küldetésemet. Senki sem szeret? Azt sem tudják, hogy vagyok!

Ilyen gondolatok miatt ne lássam ezt a szép reggeli tavat?

Augusztus 27. Hétfő

Hazakocsizunk a Katona József utcába. Nem törtek be. Spiró levele öröm. Egy ostoba újságcikk, Mihályi Gábor, tisztelóm a kecskeméti időkből. Pontos kép pályámról és koromról – csak kutyafülit sem ér az egész. Összeollózott cikkeimből, interjúimból ezt-azt, és harmadik személybe tette. A sok-sok marhaságot, amit összefirkáltam életemben, és most szó szerint veszik. Éva itthon fáradni és nyugtalankodni kezd. Egy meghívó a 200 éves vacsorára, már lekéstünk. És Évát nem is hívták! Az otromba bugrisok! A tévében negédes pofák a vacsoráról: Jézus Mária! Spiró rajongó levelében tapintatosan közli, hogy nem tekint írónak (nekem ez a legfontosabb közlendője, de erről ő nem tudhat). Az ő lelkes sorai mögött is valami félreértést vagy nézeteltérést érzek.

Egy kis *önéletrajz*. Mit is jelentett félzsidónak lenni Székesfehérváron, a katonaságnál és pl. Siófokon?

Az „ellenállási mozgalom”.

A partizánok; a hazafiság. ('45-ben nem mentem Amerikába.)

Önkritika? És kollégáim.

Egy „höss”?

Egy hiú és gyáva ember?

Major? Ádám? Miért?

Augusztus 29. Szerda

Amilyen a gutaütés lehet, az ember feje (a *fizikai* feje, a csontjai) szét akarnak robbanni (holott a vérnyomásom alacsony, ma még vízhajtószom is): mi váltja ki ezt az indulatot? Csak a tehetetlen gyűlölet. A sértés, amit nem torolhatok meg.

Ezt éreztem, amikor a nyilasok lezsidóztak

ezt, amikor most kisserkesztettek

és a *nemzetiségi érzés*? A kisebbség kiszolgáltatottsága. (*Biciklitolvajok.*)

Az ostobaság (ez *hiszi*, amit mond! elképesztő!) – de azt tudja, hogy sérthetetlen, hogy ő az erősebb (ő a gyáva, de én látszom gyávának), az öröme, hogy megalázhat (miközben ő a becsület harcosa! a diktátorok! ezek a nagyra nőtt csordavezérek! és

én, aki nem találok a megalázkodás módját, amely pedig az okos többség számára oly kézenfekvő) – *elégtétel pedig nincs!* (Füst M.: *IV. Henrik!* mégis meg kéne újra rendezni?)

Ugyanezt érzem a magyar politika láttán, hallatán. Igaza van-e a vatrásnak (hogy is hívják?)? Miért utálnak bennünket annyira? Az önismeretünkkel bibi van. (A bécsi döntések napját már akkor gyásznapnak tartottam. Tudtam, hogy itt nem a románoknak van gyászolnivalójuk, hanem nekünk. Ők talán épp nekünk köszönhették, hogy teljes felmentést kaptak, sőt. „Maguk szabadították fel magukat.” Micsoda végzetes baleség a miénk!) A seggnyalók jól fejlett szaglása. A morál és a politika aljas összekeverése, Shakespeare után századokkal! A politikában a morál csak kétszínűség lehet!

A reménytelen kisebbségek. Semmit nem várhatnak! Így élni!

Hável: az író persze hogy király szeretne lenni, a cseket szeretem is. De féltelek, öregem!

Cini nyilatkozata. Szinte hihetetlen, de ő azt gondolja, amit nyilatkozik. Gyanútlanul beszél, ő valóban ilyen korlátolt. Miért kedvelem mégis? Örökölt valamit apja személyes varázsából? Jó író. Okos író, lelkiismeretesen leírja. Nincs semmi különös tulajdonsága. Nem is igazán humoros vagy szellemes. És mégis: az írásaiban is szeretem ezt az embert. Derék fiú vagy. A magad világában élsz, ahogy szeretsz élni. Korlátolt vagy – de otthon vagy. Ez, úgy látszik, mégis nagy érték.

Augusztus 30. Csütörtök

„Igen tisztelt képviselőtársam...”, irónia, ahogy Móricka elképzeli. [...]

Nyálzó szájú hősök és szentek.

Babits aktualitása.

Akiknek küldtem a könyvemből. Hátha „felfedeznek”? (Nem befolyásosak.)

Természetesen elvállalom a *Magyar Irkát*.

Pletyka: Bodrogi Gyula mondta rólam és Sinkovitsről, hogy temperamentumos, kedves színészek voltunk, de rákényszerítettek, hogy „tragikusak” legyünk. Van benne valami, magam is bosszankodom eleget emiatt. De nem én tehetek róla. Tanner a Hamlet mellett, *Ex a IV. Henrik* mellett; *Hermelin*, *Családi ágy* stb.

A kritika a nagyképű, nem én. Az írásaimat is félremagyarázzák. Lényegem az irónia (Shylock).

Nem bírom az unalmat! Ezért ragaszkodom a szabadsághoz. Ezért volt Kecskemét is. Mindent elmondtam már, hányszor?!

A „tragikus” szerepekben is mennyi humor, irónia, groteszk: Hamlet is, de főleg Henrik! A magyar humortól kijön a gálám. (Kern, Bodrogi, Major jók!)

Cocteau-ban tűntem fel. De mit jelent ebben az országban az *elegancia*?

Persze nem kell nyalni a „könnyű műfaj”-nak sem. Hofi versenyen kívüli nagy bohóc. Ő a magyar *commedia dell'arte*.

A színházról csak közhelyeket lehet mondani. Mi a fenétől hatódnak meg az okos és intelligens emberek is, ha színházról kezdenek beszélni? Egyszerre mind kíméletesek lesznek, mintha valóban elhínnék, hogy „a nemzet napszámosai” vagyunk, a művészet „papjai”, de legalábbis aggastyánok, mintha halálhírt kellene velünk tapintatosan közölni, úgy szólítanak meg – mi pedig alkalmazkodunk hozzájuk. Muszáj. A következő

pillanatban esetleg belénk harapnak, hogy ehetők vagyunk-e, esetleg seggbe rúgnak, megveregetik jóindulatú elnézéssel a lapockánkat... nem tudnak velünk mit kezdeni. Nem is lehet velünk kezdeni semmit. Reménytelen társaság vagyunk. Kikérem magamnak, hogy ide számítsanak!

Mi a fenét magyarázni, amit már annyiszor elmondtam? (Olvassom könyvemben a *Henrik*-rendezés oldalait, hogy lássam, milyen is ez: „egy napló”? Ezeket írom [aláhúzással]: „*egy helyben topogás*”, a „*rettenetes fáradtság*”, a színészek mondjanak le tudásukról, „*vidéki ügyetlenséget*” követelek, valódi, adott szegénységet, a színház lerongyolódását – annyi életet, amennyi maradt.)

Ruszt Jóska *Romeó*-jától lelkendeznek, akkor észre se vették. (A közönség igen! A kritika csak most ünnepli, mert mostani kis csoportját politikai botrány és „hősiesség” híre kíséri. Ez már így van, el kell fogadni. A színháznak kell egy kis politikai reklám is, elviselhetetlen.)

Szeretem Karinthy Cinit.

Beleolvasok abba a régi Shakespeare-tanulmányba. Nem is rossz. És van egy lényeges tulajdonsága, amiért megőrzi frissességét: minden mondat a gesztusra épül, a színészi mozgásra, nem világnézetre vagy felfogásra.

Szeptember 1. Szombat

Még mindig itt a nyár. Miért vagyunk Pesten?

Este égiháború és mentőszirénák. A sarkon összefut egy troli meg egy autó. Ezeken a sarkokon... már 35 éve, hogy nénikék itták a szimplát itt szemben, éjszakára kinn hagyták a székeket. Most jalkiáltások... Elveszett a kilátás arra a gangra itt szemközt, a romba dőlt amerikai garázs felett.

Elmúlt a nyár!

Szeptember 2. Vasárnap

Igen, vége a nyárnak.

Mihez kezdjen egy *nyugdijas házaspár*?

Teniszversenyek a tévében. McEnroe idegbaja.

Szeptember 3. Hétfő

A színházi lap ünnepi száma. A hiúság reflexe, lezajlása: harci kérdés. És: Éva.

A siker (könyvem egyik legfőbb témája) lealjasít, akár van, akár nincs. Sose elég. Mi nem fedezünk fel senkit és semmit, csak mint a tőzsdén: lehet-e rajta keresni? (A sajtonak, egész életünknek, amely a színpadi munkán kívül, bár a színházért folyik, annyi köze van a színházhoz, mint az aranybánya részvényének az aranyhoz. Fontos, hogy az egész működhessen – de hogy mi az arany, azt mégiscsak a bányász meg a szép asszony tudja, no meg a zsarnok, aki a fejére rakja. A részvényes még sose látott aranyat. Ezért átok az arany.)

Délutáni álom Somláról. A világos felöltőmben. A fal és köztem halad el, az utolsó percben veszem észre, késve adok helyet, befordul a színház sötét kiskapuján. *Szerovusz, fiam* – mielőtt mentegetődzhetnék. Felébredek a *sikító* érzésre: *soha* nem lesz még egyszer!

A hagyatékából sajtó alá rendezte Vass Éva